

৫০৫

প্রাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

ব্লক - ১

পাঠগোট - ৩

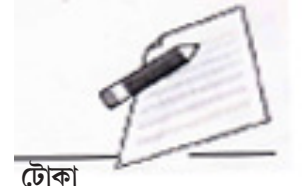

টোকা

পাঠগোট ৩ : প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

সংগঠন

- ৩.০ পাতনি
- ৩.১ শিকন উদ্দেশ্যসমূহ
- ৩.২ পৰিৱেশ অধ্যয়ন বৈশিষ্ট্যসমূহ
 - ৩.২.১ পৰিৱেশ অধ্যয়ন এক যুগ্মক্ষেত্ৰ
 - ৩.২.২ পৰিৱেশ অধ্যয়ন হ'ল প্ৰাসংগিক
 - ৩.২.৩ শিকনত অধ্যায় শিকাৰ কেন্দ্ৰিক
 - ৩.২.৪ ভুলো নহয়, শুদ্ধও নহয়
 - ৩.২.৫ মূল্যবোধ শিক্ষা পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ মূল বিষয়বস্তু
- ৩.৩ শিশুৱে কেনেকৈ শিকে
 - ৩.৩.১ শিশুৰ পৰিৱেশকে শিকনৰ আধাৰ বুলি ধৰা
 - ৩.৩.২ 'জনাৰ পৰা নজনালৈ' আৰু 'প্ৰতিষ্ঠিতৰ পৰা অপ্ৰতিষ্ঠিতলৈ' উদ্ভাৱনী মূলক জ্ঞানদানৰ উদগণি যোগোৱা
 - ৩.৩.৩ শ্ৰেণীকোঠাটো বাস্তৱ
 - ৩.৩.৪ দুটা বা বিভিন্ন বিষয়ৰ লগত সম্বন্ধ স্থাপন
 - ৩.৩.৫ কথোপকথন আৰু প্ৰশ্নভিত্তিকৰ প্ৰতি উদগণি
 - ৩.৩.৬ EVS শিক্ষক হিচাপে আপোনাৰ কৰ্তব্য
- ৩.৪ শিশুৰ পৃথিৱীখন বহলাই তোলা
- ৩.৫. পৰিৱেশ শিক্ষাৰ উপযোগিতা
- ৩.৬ সাৰাংশ
- ৩.৭ আত্মবিশ্লেষণৰ চানেকি উত্তৰ

টোকা

৩.০ পাতনি :

প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত শিক্ষণ শিকনৰ মুখ্য বিষয় কেইটা হৈছে ভাষা, গণিত আৰু পৰিৱেশ শিক্ষা (EVS)। পৰিৱেশ শিক্ষাৰ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পৰিৱেশৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰু পৰিঘটনাবোৰে কিদৰে বিজ্ঞান আৰু সমাজ অধ্যয়ন বিষয় দুটা সাঙুৰি আছে তাক বুজি উঠাত সহায়ক হয়।

পৰিৱেশ শিক্ষাৰ শিকন শিক্ষণ উদ্দেশ্যই পৰিৱেশ শিক্ষাটোৱে পৰিৱেশৰ প্ৰতি কিদৰে সজাগতা আৰু বুজাবুজিৰ সৃষ্টি কৰে আৰু তাৰ সহায়ত তেওঁলোকে ইয়াৰ উন্নয়নৰ বাবে বিভিন্ন পন্থা লৈ পৰিৱেশৰ ৰক্ষণাবেক্ষণ আৰু সংৰক্ষণৰ সহায়ক হৈছে আমি পাঠগোট ২ শিকিছো।

৩ নম্বৰ পাঠগোটে আমাক EVSৰ নিজ বৈশিষ্ট্যই কিদৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শিকন প্ৰক্ৰিয়া প্ৰভাৱান্বিত কৰে তাক বুজিব পাৰিব। ইয়াৰ উপৰিও শিক্ষণ শিকনৰ ক্ষেত্ৰত পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ পাঠ্যক্ৰমত থকা প্ৰক্ৰিয়া সম্পৰ্কে জ্ঞান লাভ হ'ব।

৩.১ শিকন উদ্দেশ্যসমূহ :

পাঠগোটটোৰ মুখ্য উদ্দেশ্যসমূহ হৈছে—

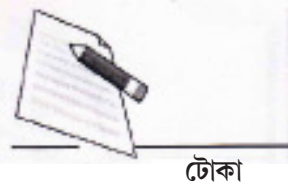
- যৌথ বিষয় হিচাবে পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ বৈশিষ্ট্যসমূহৰ ব্যাখ্যা কৰিব পৰা হোৱা।
- এই বৈশিষ্ট্য জানি লৈ আৰু ব্যৱহাৰ কৰি শিকন-শিক্ষণৰ পৰিকল্পনা আৰু অভিজ্ঞতা আহৰণ কৰিব পৰা
- শুদ্ধ আৰু সঠিক শিক্ষণ-শিকন স্তৰটো পাঠ প্ৰদানৰ ক্ষেত্ৰত বাছি ল'ব পৰা হোৱা

৩.২ পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ বৈশিষ্ট্য :

প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ পৰিৱেশ অধ্যয়নে অন্য বিষয়ৰ তুলনাত কিছুমান বিশেষ গুণ নিৰ্ধাৰণ কৰে। সেইবোৰ তলত দিয়া হ'ল—

৩.২.১ পৰিৱেশ অধ্যয়ন এক যুগ্মক্ষেত্ৰ :

প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত পৰিৱেশ অধ্যয়ন এটা একক বিষয় যদিও দেখা যায় যে ই শাৰীৰিক (Physical), জৈৱিক, ৰাসায়নিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক আৰু অন্যান্য দিশৰ বিষয়বস্তুৰ অনুশীলনৰ দ্বাৰা শিকনৰ এক যৌথ প্ৰক্ৰিয়া। ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত বিষয়বস্তুবোৰ

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

যেনে — খাদ্য, বাসস্থান, পানী, ভ্ৰমণ ইত্যাদি। এইবোৰৰ পৰা বুজিব পাৰি যে ই আগলৈ বিভিন্ন স্কুলৰ বিষয়সমূহৰ পাঠ্যসূচী সংযোজী এক পাঠ্যক্ৰম। পৰিৱেশ অধ্যয়নে শিশুহঁতক স্কুলত শিকোৱা বিষয়সমূহৰ মাজত যে এক অন্তৰ্নিহিত সম্পৰ্ক থাকে তাৰ সম্যক ধাৰণা দিবলৈ সক্ষম হয়। প্ৰত্যেক বিষয়বস্তুৰ বাবে কিছুমান অৰ্থতা অন্তৰ্নিহিত কৰা থাকে যিবোৰে এটাক আনটোৰ লগত সংযোগ ঘটায়। প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ স্তৰৰ বৃদ্ধিৰ লগে লগে ইয়াৰ উন্নয়ন ঘটাই গৈ থাকিব লাগে। এই সম্পৰ্কবিলাকৰ বিষয়ে আমি পিছত পাঠগোটত আলোচনা কৰিম। শিকন লাভ কৰা বিষয়সমূহৰ এনেধৰণৰ সম্পৰ্ক তেওঁলোকে নিজৰ চাৰিওকাষৰ পৰিৱেশৰ পৰা অনুভৱ কৰি উচ্চ পৰ্যায়ৰ পাঠসমূহৰ যাতে প্ৰয়োগ কৰিব পৰা আৰু সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিব পৰা গুণ লাভ কৰে তাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগে।

৩.২.২ পৰিৱেশ অধ্যয়ন হ'ল প্ৰাসংগিক :

পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ বিষয়বস্তু হৈছে পৰিৱেশ। যিহেতু সকলো ঠাইৰ পৰিৱেশ বেলেগ বেলেগ সেয়েহে পৰিৱেশক বুজোৱা উদাহৰণ, ঘটনা আদিও বেলেগ হয়। মানুহৰ বুৰঞ্জীৰ ক্ষেত্ৰত যিকোনো দিন এটাৰ পৰিঘটনা একে থাকে লাগে ই সাগৰৰ পাৰে হওক বা পাহাৰৰ শিখৰ হওক। উদাহৰণ স্বৰূপে ১৮৫৭ চনৰ চিপাহী বিদ্ৰোহ, স্বাধীনতা আন্দোলনৰ বিষয়ে যেতিয়া বুজোৱা হ'ব তেতিয়া ই জম্মু-কাশ্মীৰহে হওক বা তামিলনাড়ু বা মিজোৰাম হওক একেই হ'ব। সেইদৰে 'পানীৰ ধৰ্ম' পাঠটোৰ ঠাই বা সময় সাপেক্ষে শিক্ষকজনৰ বৰ্ণনা একেই থাকিব।

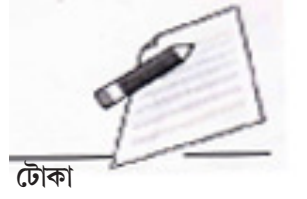
পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত ই একে নহ'বও পাৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে 'খাদ্যাভ্যাস' বিষয়বস্তুৰ বৰ্ণনাৰ ক্ষেত্ৰত ঠাই বিশেষে বিভিন্ন প্ৰক্ৰিয়া বা পদ্ধতি ল'ব লাগিব। যেনে আমি মানি ল'ব লাগিব যে পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ শিক্ষা পদ্ধতি একেবাৰেই বিশেষ সাপেক্ষ। কিয়নো পৰিৱেশ বিশেষে সমস্যা আৰু পৰিঘটনাবোৰ ঠাই বা সময় সাপেক্ষে, স্থানীয় লোক সাপেক্ষে বেলেগ দেখা যায়। সমাজ অধ্যয়নৰ শিক্ষক হিচাপে নিজেবুজি লৈ শিশুহঁতক সঠিকভাৱে আৰু বহলভাৱে বুজাই দিব লাগিব।

৩.২.৩ শিকনত অধ্যয়ন শিকাৰ কেন্দ্ৰিক :

পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ পাঠ বক্তৃতাকেন্দ্ৰিক হোৱাটো উচিত নহয় কিয়নো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে নীৰৱে শুনি থাকি আমনি পাব। সেয়েহে তেওঁলোকৰ ফালৰ পৰাই পাঠটোৰ মূলভাৱ উলিয়াব চেষ্টা কৰিব লাগে।

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

পৰিৱেশ অধ্যয়ন শিকাৰূকেন্দ্ৰিক। অৰ্থাৎ ইয়াত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পাঠৰ মূলভাৱটো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ফালৰ পৰা আহৰণ কৰি শিক্ষাকাৰ্য আগবঢ়োৱা হয়। প্ৰত্যেক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰে নিজৰ পৰিৱেশৰ ওপৰত কিছু জ্ঞান থাকে। সেয়েহে তেওঁলোকৰ নিজৰ জ্ঞানখিনিৰ আভাষ শ্ৰেণীকোঠাত ব্যক্ত কৰিবলৈ সুবিধা দিব লাগে আৰু সকলোৰে কথাবোৰৰ এটা সুসামঞ্জস্য ঘটাই পাঠটোৰ মূলভাৱলৈ আনি তাক ব্যৱহাৰ কৰি তেওঁলোকৰ উদ্ভাবনীশক্তি, পৰ্যবেক্ষণ শক্তিৰ উন্নয়নৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে যাতে আৰু উন্নয়নমূলক চিন্তা কৰিবলৈ অৰ্হতাৰ বৃদ্ধি ঘটে। এনেধৰণে শিকাৰূক পাঠত অন্তৰ্ভুক্তিয়ে পাঠটো সুন্দৰকৈ মনত ৰখাত যথেষ্ট সহায় কৰে।

টোকা

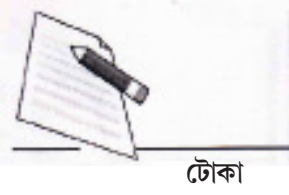
৩.২.৪ ভুলো নহয়, শুদ্ধও নহয় :

আমি যদি আমাৰ শিকন কাললৈ মনত পেলাও আমি সকলোৱে আমাৰ শিক্ষকসকলক কেতিয়াও কোনোবা শিকন অৰ্হতাৰ ক্ষেত্ৰত মতামত ব্যক্ত কৰা নাছিলো। ইয়াৰ বহুত কাৰণ হ'ব পাৰে যেনে — ব্যক্তিগত, মনোবৈজ্ঞানিক, আবেগিক, নৈতিক। কিন্তু আমি আগৰ পদ্ধতিটোত কৈছো যে পৰিৱেশ অধ্যয়ন বিষয়টো প্ৰাসংগিক গতিকে ই কেতিয়াও এটা বিন্দুৰ পৰা শিকাৰ পৰা পাঠ নহয়।

সেয়েহে পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ শিক্ষক হিচাপে আপুনি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পৰিৱেশৰ জ্ঞান শুদ্ধভাৱে ল'ব পাৰিছেনে নাই তাৰ আভাষ লৈ, ভুলখিনি শুধৰোৱাৰ বাবে উৎসাহ যোগাব লাগে। তেওঁলোকে লাভ কৰা জ্ঞানখিনি পৰীক্ষামূলকভাৱে ৰূপায়ণৰ চেষ্টা কৰি তাৰ পৰা শিকাৰ আভাস লৈ পাঠ আগবঢ়াব লাগে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা তেওঁলোকৰ মনত প্ৰশ্ন জগাব পৰাকৈ, তেওঁলোকক সজাগ কৰিব পৰাকৈ পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। তেওঁলোকে এই কথাও বুজি পাব লাগিব যে পৰিৱেশৰ ক্ষেত্ৰত সম্পূৰ্ণ শুদ্ধ বা অশুদ্ধ বুলি কোনো কথা কিছুমান ক্ষেত্ৰত নাই কিয়নো বিষয় আৰু পৰিৱেশ সাপেক্ষে কিছুমান কথা আজি ধনাত্মক হ'লেও পিছত আবিষ্কাৰ হ'ব যে ই আচলতে পৰিৱেশ প্ৰদূষণকাৰীহে আছিল।

৩.২.৫ মূল্যবোধ শিক্ষা পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ মূল বিষয়বস্তু

২নং পাঠটোত আমি শিকিছিলো যে শিশুসকলক পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ শিক্ষা দিয়াৰ মূল উদ্দেশ্য হৈছে পৰিৱেশৰ প্ৰতি মনোভাব আৰু মূল্যবোধৰ ধনাত্মক দিশৰ উন্নতি সাধন কৰা। পৰিৱেশৰ কি মূল্যবোধ উন্নয়নৰ কথা কোৱা হৈছে? নিশ্চয়কৈ ইয়াক পৃথিৱীৰ পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ বিষয়ে কোৱা হৈছে, কিন্তু শিকাৰূক নিজৰ ঘৰৰ (সামাজিক আৰু প্ৰাকৃতিক) পৰিৱেশ, তেওঁলোক ডাঙৰ দীঘল হোৱা প্ৰক্ৰিয়া, বিশ্বাস (সামাজিক) ইত্যাদি একগোট কৰিয়ে মূল্যবোধ বুলি কোৱা হৈছে। এইবোৰৰ মূল্যবোধ শিক্ষা পৰিৱেশ

টোকা

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

অধ্যয়নৰ অত্যাৱশ্যকীয় বিষয়বস্তু কিয়নো পৰিৱেশ শিক্ষাই শিশুৰ মনোবিজ্ঞানত affective দিশটো ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে।

সকলোৰে বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ জীৱন যাপন প্ৰক্ৰিয়া (জৈৱিক, সামাজিক, সংস্কৃতিক আৰু ধৰ্মীয়), বিভিন্ন সমৰ্থন, বিভিন্ন মতামত গ্ৰহণযোগ্যতা, শান্তি, সহ্য কৰিব পৰা গুণ ইত্যাদিবোৰৰ ওপৰত প্ৰকৃত গ্ৰহণযোগ্য সামৰ্থ্যবোৰ তেওঁলোকক অভিজ্ঞতাপূৰ্ণ কৰি শিকাৰ পৰাকৈ আপুনি শিক্ষক হিচাবে বিভিন্ন পছা আৰু প্ৰণালীবদ্ধ কাৰ্য হাতত ল'ব লাগিব।

মূল্যবোধৰ প্ৰতি সজাগ কৰা শিক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত আপুনি লক্ষ্য ৰাখিব যাতে কোনেও তাক 'ভাল বা বেয়া' বুলি মন্তব্য দিব নোৱাৰে। কিয়নো প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে নিজৰ সমাজখনৰ পৰা সেই সম্পৰ্কে মূল্যবোধ গ্ৰহণ কৰি আহে। সেয়েহে আপোনাৰ প্ৰচেষ্টাৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে যাতে সেই মূল্যবোধখিনি সামাজিক, সাংস্কৃতিক, ৰাজনৈতিক দিশত পুনৰ জুকিয়াই চাই সকলোৰে গ্ৰহণযোগ্য মূল্যবোধত উপনীত হ'ব পাৰে তাৰহে গুৰুত্ব দিয়া উচিত।

আত্ম মূল্যায়ন - ১

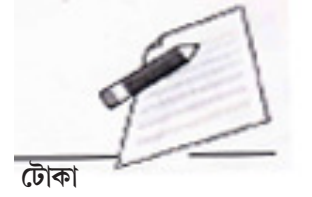
সঁচা (✓) নে মিছা কোৱা লগতে ভুলটো শুদ্ধকৈ লিখা—

- (ক) পৰিৱেশ অধ্যয়ন এক একক বিষয়
- (খ) পৰিৱেশ শিক্ষাৰ শিক্ষক হিচাবে মই এটা বিষয়ত বিশেষ গুৰুত্ব দিয়ে পৰিৱেশ শিক্ষাৰ মূল উদ্দেশ্যত সকলোকে উপনীত কৰিব পাৰিম।
- (গ) শিশু শিক্ষাত পৰিৱেশৰ ধাৰণা আৰু পৰ্যালোচনা সদায়ে প্ৰাসংগিক।
- (ঘ) EVSৰ শিক্ষক হিচাবে সদায়ে মই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰজ্ঞাত্মক বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্ব দিম
- (ঙ) ভাল EVS শিক্ষক হ'বলৈ মই মোৰ জীৱনৰ মূল্যবোধ শিক্ষাবোৰৰ সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়েও যাতে শিকে তাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিম।

৩.৩ শিশুৱে কেনেকৈ শিকে?

আমি যিমানখিনি শিকিলো তাৰ পৰা পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ নিম্নলিখিত গুণসমূহ উল্লেখ কৰিব পাৰি।

- ১। প্ৰকৃততে পৰিৱেশ অধ্যয়ন এক যৌথ বিষয়
- ২। পৰিৱেশ অধ্যয়ন হ'ল প্ৰাসংগিক

টোকা

৩। পৰিৱেশ অধ্যয়ন শিশুকেন্দ্ৰিক শিক্ষা

৪। পৰিৱেশ অধ্যয়নত প্ৰকৃতাৰ্থত কোনো কথা সদায়ে 'ভুল বা শুদ্ধ' বুলি ক'ব নোৱাৰি

৫। মূল্যবোধ পৰিৱেশৰ অবিচ্ছেদ্য অংগ।

শিশুসকলৰ দ্বাৰা গ্ৰহণযোগ্য শিকন প্ৰক্ৰিয়াবিলাক বুজি পাবলৈ তলৰ কিছুমান মনোবৈজ্ঞানিক বিশ্লেষণ দিয়া হ'ল—

Friedrick Froebel : শিশুসকল বাস্তৱ জীৱনৰ কাম-কাজ, কল্পনাপ্ৰবৰতা আৰু ধৰ্মীয় নিয়ম কানৰ প্ৰতি যথেষ্ট আকৃষ্ট।

John Dewey : স্কুলীয়া শিক্ষা, ঘৰুৱা শিক্ষাৰ বাহিৰত অনুষ্ঠিত কৰিব লাগে, শিক্ষক হিচাপে আপুনি তেওঁলোকৰ মনোভাৱ ভালকৈয়ে বুজি পায়, তেওঁলোকক পৰ্যবেক্ষণ কৰক আৰু তাৰ ভিত্তিতহে পৰিকল্পনা, কাৰ্যপন্থা আৰু উদ্দেশ্যভিত্তিক পাঠ্যক্ৰম যুগুত কৰক।

Maria Montessori : শিক্ষক বা পিতৃ-মাতৃয়ে শিশুৰ মনৰ এই চালুকীয়া অৱস্থাটোৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰি শিশুহঁতক মুক্তভাৱে পৰিৱেশৰ মাজত ৰাখি তেওঁলোকে ভালপোৱা ধৰণেৰে যাতে আগুৱাই যাব পাৰে তাৰ লক্ষ্য ৰাখিব লাগে। শিশুৱে তাৰ চাৰিওকাষৰ পৰিৱেশৰ পৰাহে শিকে।

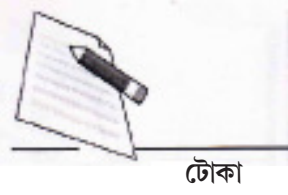
Mahatma Gandhi : শিক্ষাৰ প্ৰক্ৰিয়াটো যিমান পাৰি সিমান সুখদায়ককৈ পৰিকল্পনা কৰিব লাগে। ইয়াক কেতিয়াও বহুত বেছি পৰিশ্ৰমমুখী হ'ব নালাগে।

Sri Aurobindo : শিক্ষা মনঃস্তত্বই ব্যক্তিজনৰ সম্পূৰ্ণ বিকাশৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে আৰু শিশুৱে তাৰ আৱশ্যকতা আৰু যোগ্যতাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শিক্ষা গ্ৰহণ কৰে।

Tagore : শিশুসকল পৰিবেশ প্ৰিয় আৰু পৰিৱেশে সিহঁতক প্ৰাকৃতিকভাৱে শিকায়। কিন্তু ডাঙৰসকলে এই কথাটো মানি নলৈ প্ৰকৃতিক অৱজ্ঞা কৰি জোৰজুলুম কৰি পাঠ্যক্ৰমৰ জৰিয়তে তেওঁলোকক শিক্ষা দি শিশুহঁতক জোৰ-জুলুম কৰে। এইটো মানুহৰ আটাইতকৈ ডাঙৰ আৰু নিষ্ঠুৰ ভুল।

বহু শতিকা ধৰি শিক্ষাতত্ত্ববিদ, ডাক্তৰ আৰু কিছু পিতৃ-মাতৃয়ে চলোৱা সমীক্ষাত ল'ৰা-ছোৱালীবিলাকে শিকনৰ ক্ষেত্ৰত লোৱা ভয়ভাব আৰু গ্ৰহণযোগ্যতা ধৰা পৰিছে। সকলোৰে কাৰণে এইটো এটা ডাঙৰ গৱেষণাৰ বিষয় আৰু পৰ্যালোচনাৰ বিষয়। গৱেষকসকলৰ মতে শিশুসকলে বিভিন্ন প্ৰকাৰে শিকে—

- ডাঙৰতকৈ বেলেগ ধৰণে—

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

- বাস্তৱ জীৱনৰ পৰিঘটনাৰ পৰা
- হাতে কামে কৰি
- নিজৰ চাৰিওকাষৰ পৰিৱেশৰ পৰা
- পৰিৱেশৰ অভিজ্ঞতাৰ পৰা অৰ্থবোৰ সাজি আৰু পুনৰ গঠন কৰি —

এই অন্তৰ্দৃষ্টিয়ে পৃথিৱীত সকলো ঠাইতে পাঠ্যক্ৰম প্ৰস্তুত প্ৰভাৱ পেলাইছে। NCF ২০০৫ত আমি সামাজিক সংগঠনে কিদৰে পাঠ্যক্ৰমত প্ৰভাৱ পেলাইছে তাক শিকিছো। NCF ২০০৫-এ তলৰ কথাকেইটাৰ ওপৰত জোৰ দিছে :

- শিশুসকল প্ৰাকৃতিক ভাবেই নিৰ্দিষ্ট সীমালৈকে শিকিবলৈ আগ্ৰহী
- কল্পনা, প্ৰতিফলন আৰু কামৰ দ্বাৰা শিকাৰ ক্ষেত্ৰত গ্ৰহণ ক্ষমতা বৃদ্ধিৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব দিয়া হৈছে।
- শিশুসকলে অনুভৱ, বনোৱা, বা সজোৱা, পৰীক্ষা-নিৰীক্ষা, পঢ়া, আলোচনা, সোধা, শুনা, চিন্তা কৰা আৰু প্ৰতিফলন ঘটোৱা, নিজক প্ৰকাশ কৰা, চলন ফুৰণ আৰু লিখা বিভিন্ন প্ৰকাৰে নিজে লিখা বা আনৰ সহায়ত শিকে। তেওঁলোকে পাঠ্যক্ৰমত এই সকলোবোৰ বিকাশৰ সুযোগ পোৱাটো নিত্যান্তই বাঞ্ছনীয়।

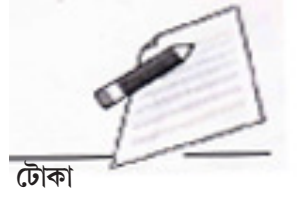
শিক্ষক হিচাবে ৮-১০ বছৰীয়া শিশুহঁতক আপোনালোকে শিকাবলৈ বা যত্ন ল'বলৈ সুবিধা পাইছে। আপোনাৰ এই কথাখিনি অৰ্থপূৰ্ণ হ'ব তেতিয়াহে যেতিয়া আপুনি নিজকে নিজে প্ৰশ্ন কৰিব ল'ৰা-ছোৱালীবোৰক শিকাবলৈ মই কিয় নিজে শিশুৱে কেনেকৈ শিকে, শিকিব লাগে। শিক্ষকসকলে তাৰ অৰ্থ বৰ বেলেগ ধৰণে পাব। EVS পঢ়োৱা শিক্ষকসকলে কিদৰে পাঠ গ্ৰহণ, দান আৰু বুজি পায় তেওঁৰ নিজৰ উত্তৰটোৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত হ'ব। এই প্ৰশ্নটোৰ উত্তৰে আপোনাক EVSত স্তৰে স্তৰে গ্ৰহণ কৰা পদ্ধতিবোৰ প্ৰতি প্ৰশংসাৰ মনোভাৱ গঢ়ি উঠিব।

শিশুৱে ডাঙৰতকৈ বেলেগ ধৰণে শিকে :

ডাঙৰসকলে শিকনৰ ক্ষেত্ৰত cognitive প্ৰক্ৰিয়াৰ ওপৰত বেছি জোৰ দিয়ে যেনে — মূলভাৱ প্ৰধান বৈশিষ্ট্য আৰু সমস্যা সমাধান প্ৰক্ৰিয়া। এই ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকে বিষয়বস্তুৰ ওপৰত স্নাতকোত্তৰ লাভ কৰে। তেওঁলোকে শিক্ষাৰ পৰা লাভ কৰা লাভালাভ আৰু ইয়াক নিৰৱচ্ছিন্নভাৱে আনলৈকো বঢ়াই নিয়াৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্ব দিয়ে। তেওঁলোকে নিজে জানিব বিচৰা বিষয়খিনি উদ্দেশ্য প্ৰণোদিতভাৱে শিকি লয়। কিন্তু শিশুসকল বাধ্যতামূলকভাৱে শিকাৰ ক্ষেত্ৰত অকণো আগ্ৰহী নহয়। তেওঁৰ চাৰিওকাষৰ পৰিৱেশৰ লগত হোৱা আদান প্ৰদানৰ দ্বাৰা সিহঁতে শিকে। ডাঙৰৰ সান্নিধ্য, সমনীয়া আৰু শিক্ষকৰ প্ৰভাৱ, প্ৰাকৃতিকভাৱে জানিবলৈ ব্যগ্ৰতা, উৎসুকতা, আদিয়ে শিশুহঁতক সামাজিকভাৱে

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিবেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

শিকনৰ পৰিবেশ সৃষ্টি কৰে। প্ৰচেষ্টা অভ্যাস, ভুল, স্বাভাৱিক জ্ঞান বাৰে বাৰে কৰা আদিবোৰে শিক্ষাগ্ৰহণত মুখ্য ভূমিকা লয় আৰু এইবোৰৰ ব্যৱহাৰ নিৰ্দিষ্ট ক্ষেত্ৰত কৰিবলৈ শিকায়।

টোকা

অভিৰোচন সৃষ্টিৰ বাবে Affective domain ক মুখ্য হিচাবে ধৰি তেওঁলোকৰ ভাবধাৰাৰ পৰিবৰ্তন ঘটাই আনন্দমনেৰে শিকাৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিব লাগে। বাস্তৱ জীৱনৰ পৰিঘটনাবোৰৰ ওপৰত জোৰ দি হাতে কামে শিকাই, চাৰিওকাষৰ পৰিবেশৰ লগত তুলনা কৰাই তেওঁলোকক নিজৰ পৰিবেশতে শিকোৱাৰ চেষ্টা কৰিব লাগে।

আত্ম মূল্যায়ন - ২

(a) নিলিখা বাক্যটো লিখা-

গৱেষণাই শিশুৰ শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে :

(i) _____

(ii) বাস্তৱ জীৱনৰ অভিজ্ঞতাৰ দ্বাৰা শিকে

(iii) হাতে কামে কৰি

(iv) নিজৰ চাৰিওকাষৰ পৰিবেশৰ দ্বাৰা

(v) নিজৰ চাৰিওকাষৰ পৰিবেশৰ পৰা পোৱা অভিজ্ঞতাৰ পৰা গঠন আৰু সংগঠনৰ দ্বাৰা।

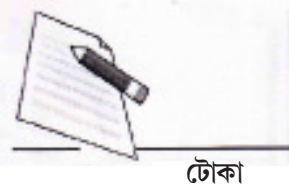
৩.৪. EVS ৰ শিক্ষণ-শিকনৰ বাবে শিক্ষণ বিজ্ঞান ভিত্তিক সংগঠন

ওপৰত শিশুৱে কেনেকৈ শিকে তাকে শিকিলো আৰু এতিয়া আমি প্ৰকৃতি আৰু পৰিবেশৰ শিক্ষাৰ মাজত থকা সম্পৰ্ক বাচি উলিয়াবলৈ শিশুৱে কেনে ধৰণেৰে শিকে, আৰু পৰিবেশ অধ্যয়ন শিকন-শিক্ষণৰ বিভিন্ন স্তৰৰ বিষয়ে আপোনালোকক অৱগত কৰাম। সেয়েহে এই শাখাটোত আমি আলোচনাৰ জৰিয়তে সাৰমৰ্ম বিচাৰি EVS শিক্ষক হিচাপে সেই সকলোবোৰৰ অনুধাবন কৰিব পৰাৰ ব্যৱস্থা হাতত লোৱা হ'ব।

৩.৪.১ শিশুৰ পৰিবেশকে শিকনৰ আধাৰ প্ৰয়োগশালা

EVS শিক্ষক হিচাবে আপুনি শিশুহঁতক একেবাৰে ওচৰৰ পৰিবেশক (স্কুল আৰু স্থানীয় লোক) শিকনৰ ব্যৱহাৰিক দিশ হিচাবে ল'ব পাৰে। ইয়াৰ পৰা পাব পৰা প্ৰধান সুবিধাবোৰ হ'ল —

১। ইয়ে পৰিবেশক এটা যৌথ বিষয় বুলি বুজাত সহায়ক হ'ব। কিয়নো শিশুটোৱে অবধাৰিতভাৱে বাস্তৱ জীৱনৰ লগত সংযোগ হৈ কৰা ক্ৰিয়া কৰ্মবোৰ দেখি, শুনি, কৰি

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিবেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

তাৰ পৰা ক্ৰমাগত শিকি থাকিব। ইয়াৰ কোনো সীমা নাই। ই বিজ্ঞান বা সমাজ অধ্যয়নৰ সীমাকো চেৰাই যায়।

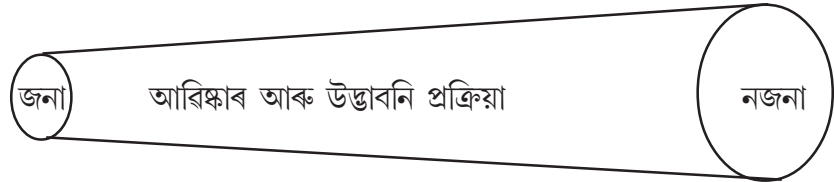
২। বাস্তৱ জীৱনৰ পৰিঘটনা আৰু অনুভৱে শিশুটোক প্ৰকৃত শিক্ষা দিয়ে। স্কুল বা স্থানীয় পৰিবেশৰ মাজেৰে যিকোনো কথাবোৰেই শিশুটোৰ শিকন, জ্ঞান আৰু অৰ্হতা আগবঢ়োৱাত অতি সহজে বৰঙণি যোগাব পাৰে।

৩। স্থানীয় পৰিবেশ আৰু বাস্তৱ জীৱনৰ পৰা শিকা কথাবোৰ মানুহৰ ওৰে জীৱন মনত থাকে, ৰাখিব পাৰে আৰু প্ৰয়োজন সাপেক্ষে পিছৰ জীৱনত মনত পেলাই ব্যৱহাৰো কৰিব পাৰে।

৪। শ্ৰেণীকোঠাৰ বাহিৰে ভিতৰে সামাজিক পৰিবেশত আৰু সহযোগিতা আৰু সহকৰ্মৰ দ্বাৰা শিক্ষা লাভ কৰাত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা।

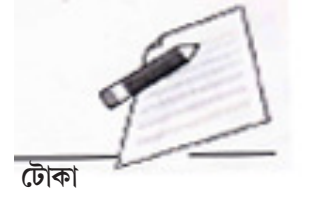
৩.৪.২ 'জনাৰ পৰা নজনালৈ' আৰু 'প্ৰতিষ্ঠিতৰ পৰা অপ্ৰতিষ্ঠিতলৈ' উদ্ভাৱনী মূলক জ্ঞানদানৰ উদগনি যোগোৱা :

আগৰ দিনত ধাৰণা কৰা হৈছিল যে যদি আমি জনা কথা এটাৰ লগত সম্বন্ধ স্থাপন কৰি লও তেতিয়া নজনা কথাটোলৈ সহজে টানি লৈ যাব পৰা যায় কিয়নো এই সময়ত তেওঁলোকৰ বাবে নজনা কথাটো কল্পনা প্ৰবৰৰ দৰে। সেয়ে নতুন কথাটো পুৰণিৰ লগত সংযোগ স্থাপন কৰি শিকোৱা হয়।

উদাহৰণ স্বৰূপে পৰিবেশ অধ্যয়নৰ উদ্ভিদ পাঠটোক লওঁ। আগৰ সময়ৰ পাঠ্যপুথিত সচৰাচৰ গছৰ বিষয়ে বুজাবলৈ যাওঁতে গছৰ চিত্ৰ আঁকি বিভিন্ন ভাগবোৰ দেখুৱাই শিকোৱা হৈছিল। কিন্তু বৰ্তমানে পাঠ্যক্ৰম শিশুৰ বিকাশৰ প্ৰতিষ্ঠিতৰ পৰা অপ্ৰতিষ্ঠিত দিশটো মনত ৰাখি গছডালৰ প্ৰথম ধাৰণা 'আহাৰ'ৰ পৰা আৰম্ভ কৰা দেখা যায়। কিয়নো আহাৰ সকলোৰে চিনাকি ধাৰণা। লাহে লাহে কি কি গছ শিশুসকলে খায় আৰু গছৰ কি ভাগ তেওঁলোকে খায় তাৰ পৰা আৰম্ভ কৰা দেখা যায়।

- শিশুৱে তেওঁৰ পৰিবেশৰ পৰাই পৰিবেশৰ জ্ঞান পায়।
- নতুন ধাৰণাবোৰ ইতিমধ্যে জনা বিষয়বস্তুৰ পৰা ক্ৰমান্বয়ে উলিয়াই অনা হয়।

টোকা

৩.৪.৩ শ্ৰেণীকোঠাটো, বাস্তৱ জীৱন ভিত্তিক শিকনৰ বাবে শিকাৰ দৰে সজাই লোৱা :

ধৰা হওক শ্ৰেণীকোঠাটো এটা গাঁৱলীয়া পৰিৱেশৰ ঠাই। তাত পাব পৰা পৰিষ্কাৰ পানীৰ বিষয় আলোচনা কৰা হ'ব। যদি ঠাইখন ভিতৰৰা গাঁও অঞ্চলৰ হয়, ইয়াৰ তুলনা গুৱাহাটীৰ মাজমজিয়াৰ পৰিষ্কাৰ পানীৰ পৰিৱেশ একে ধৰণৰ হ'বনে? নিশ্চয় নহয়।

এনে ধৰণৰ বাস্তৱ জীৱনৰ উদাহৰণেৰে শ্ৰেণীত পৰিৱেশ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত সুফল দিয়ে। ইয়াৰ পৰা পাবপৰা বিভিন্ন লাভবোৰ হ'ল—

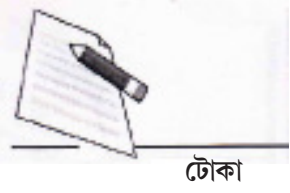
- স্থানীয় পৰিৱেশৰ উদাহৰণে পৰিৱেশ অধ্যয়ন পাঠৰ শিক্ষাদান সহজ কৰি তোলে।
- যিহেতু ব্যক্তিৰ আৰু তেওঁৰ চাৰিওকাষেই পৰিৱেশ, সেয়েহে এই প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা EVS শিক্ষাই সুফল দিয়ে।
- EVS ৰ ধাৰণাবোৰ পৰিৱেশতে, সমাজত আৰু সংস্কৃতিক দিশৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে বুলি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীগৰাকীক আহাৰৰ পাঠৰ লগত সংযোগ স্থাপন কৰাত সহায়ক হ'ব।
- ইয়ে আপোনাক EVS বিষয়বস্তুবোৰ শিকোৱাত সহায় কৰিব।

শিক্ষাদানৰ ক্ষেত্ৰত শিশুটোক পিতৃ-মাত, ককা-আইতা, অন্য সম্পৰ্কীয় লোক বা স্থানীয় লোকসকলৰ বিভিন্ন দিশৰ উদ্ভাবনীমূলক শিক্ষা আৰু সমাধানৰ উপায় শিকাৰ পৰা যায়। সেয়েহে NCERTৰ EVS পাঠ্যক্ৰমে (annexd EVS বিষয়বস্তুবোৰৰ সংযোজন কৰোতে Web based কৰি কৰে যাতে ই অহা তিনি বছৰলৈ বৰ্হিমুখী হয় : 'ই লাহে লাহে শিশুৰ বুদ্ধিবৃত্তি তাৰ নিজৰ পৰা বাঢ়ি গৈ তাৰ পৰিয়াল, ওচৰ চুবুৰীয়া, স্থানীয় আৰু দেশলৈ বিয়পি যায়। যাতে শিশুটো যেতিয়া পঞ্চম শ্ৰেণী পায় সি নিজকে এখন বহল পৃথিৱীৰ অংশ— স্থানীয় লোক, দেশ আৰু বিশেষকৈ এই পৃথিৱীৰে বুলি চিনাকি দিব পাৰে।'

(NCF ২০০৫ : Syllabas for classes at the elementary Level, pg 92)

শিশুকেন্দ্ৰিক আৰু এক জেঁট প্ৰক্ৰিয়াৰ বাবে বিষয়বস্তু নিৰ্বাচন :

বৰ্তমানৰ পাঠ্যক্ৰম পৰিক্ৰমাৰ বিষয়বস্তুবোৰ শিশুকেন্দ্ৰিক দিশৰ পৰা আৰম্ভ কৰিব পৰাকৈ প্ৰস্তুত কৰা হৈছে যাতে ই সমাজ অধ্যয়ন, বিজ্ঞান আৰু পৰিৱেশ শিক্ষাৰ বিষয়বস্তুৰ লগত সামঞ্জস্য ৰাখি আগবাঢ়িব পাৰে। তৃতীয় শ্ৰেণীৰ পৰা পঞ্চম শ্ৰেণীলৈকে পাঠ্যক্ৰমখনে তলত দিয়া প্ৰধান বিষয়বস্তুৰ ওপৰত আলোচনা কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছে—

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

১। পৰিয়াল আৰু বন্ধু-বান্ধৱ

১.১ সম্বন্ধ

১.২ কাম আৰু খেল-ধেমালি

১.৩ প্ৰাণী জগত

১.৪ উদ্ভিদ জগত

২। খাদ্য

৩। বাসস্থান

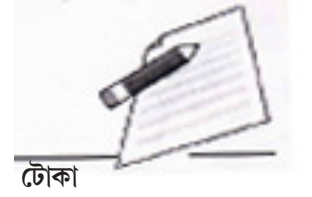
৪। পানী

৫। ভ্ৰমণ

৬। আমি কৰা আৰু তৈয়াৰ কৰা বস্তু

পাঠ্যক্ৰম পৰিৱৰ্ত্তন লাহে লাহে এই তিনি বছৰত বহিঃজগতলৈ আগুৱাই গৈ থাকে। ই শিশুহঁতক পৃথিৱীখনক বুজি পোৱাত সহায় কৰে। প্ৰথমেই নিজকে লগতে তেওঁৰ পৰিয়াল, ওচৰ চুবুৰীয়া, স্থানীয় আৰু দেশৰ অন্যান্য অঞ্চলসমূহৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব। এইদৰে পঞ্চম শ্ৰেণী পোৱালৈকে তেওঁ নিজকে এটা বহল পৰিসৰ — স্থানীয় লোকসকলৰ, দেশৰ লগতে পৃথিৱীৰ প্ৰয়োজনীয় অংশীদাৰ বুলি বুজি পাব। আনকি তেওঁলোকক পৃথিৱীৰ বাহিৰলৈকো মন বহলাবলৈ চেষ্টা কৰা হ'ব যদিও ই বয়স অনুপাতে সীমাবদ্ধ থাকিব।

উদাহৰণ স্বৰূপে 'খাদ্য' বিষয়বস্তু তৃতীয় শ্ৰেণীত আৰম্ভ হয় আৰু ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত হয়— বন্ধন, পৰিয়ালৰ খাদ্য, আমি কি খাও আৰু আনে কি খায়, প্ৰাণীয়ে কি খায় ইত্যাদি। ইয়ে চতুৰ্থ শ্ৰেণীত গৈ খাদ্য উৎপাদন প্ৰণালী, বিভিন্ন উদ্ভিদৰ বিষয়ে, খাদ্যৰ যোগান আদিলৈ সম্প্ৰসাৰিত হয়। পঞ্চম শ্ৰেণীত - খাদ্য কোনে উৎপাদন কৰে, খেতিয়কৰ কাৰ্যপ্ৰণালী আৰু সন্মুখীন হোৱা অসুবিধা, ভোকৰ বাস্তৱ পৰিস্থিতি আজি অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। ইয়াৰ উপৰিও 'খাদ্যৰ অপব্যৱহাৰ' খাদ্যৰ সংৰক্ষণ, নতুন খাদ্য শস্যৰ খেতিয়কৰ দ্বাৰা কৰা অন্তৰ্ভুক্তি আৰু অৱশেষত 'আমাৰ মুখ-সোৱাদ আৰু পৰিপাক'ৰ ভিতৰত লালতিয়ে কিদৰে চোবোৱা আৰু সোৱাদ লোৱাত সহায় কৰে, যি ক্ষেত্ৰত 'উদ্ভিদৰ খাদ্য'ত কিছুমান প্ৰাণীয়ে কিদৰে উদ্ভিদ খায় তাৰ প্ৰাৰম্ভিক ধাৰণা দিয়া হয়। 'ভ্ৰমণ' বিষয়বস্তুৰ ক্ষেত্ৰত ভ্ৰমণৰ ধাৰণা, সামাজিক আৰু প্ৰাকৃতিক ঠাই, নতুন আৰু অচিনাকী ভূমি আদি সন্নিবিষ্ট হয়। তৃতীয় শ্ৰেণীত যদি কোনোবাই ভ্ৰমণত গৈছে তেওঁলোকৰ কাহিনীৰ বৰ্ণনা বা ডাঙৰ লোকসকলৰ পৰা শুনা ভ্ৰমণ কাহিনী বা বৰ্ত্তমানে

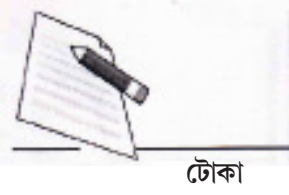
টোকা

কিদৰে তেওঁলোক গৈছিল আৰু আজিকালি মানুহবোৰে মৰুভূমি, হাবিজংঘল, পাহাৰ বা মহানগৰ আদিত কিদৰে ভ্ৰমণ কৰে তাৰ আভাস দিয়া হয়। প্ৰয়োজন সাপেক্ষে অন্য এখন ঠাইৰ পৰা উঠি অহা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে কৰা আৰু সন্মুখীন হোৱা ভ্ৰমণ কাহিনীকো জ্ঞানৰ 'উৎস' হিচাপে গ্ৰহণ কৰিব পাৰি। এই বৰ্ণনাৰ পৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কিছু কথা শিকিব পাৰিব। সেয়েহে সাধু কথা, দেৱাল লিখন, নাটক, চিনেমা আৰু প্ৰচাৰ মাধ্যমৰ জৰিয়তে এই ক্ষেত্ৰত শিক্ষা দিব পৰা যায়। পঞ্চম শ্ৰেণীত 'বাচেদ্ৰী পাল'-এ কিদৰে অশেষ বাধা-বিঘিনিৰ মাজেৰে গৈ হিমালয়ৰ শিখৰ পাইছিলগৈ আৰু তাত ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰীয় পতাকাখন উৰুৱাইছিল তাৰ কাহিনীভাগ আলোচনা কৰা হয় আৰু তেওঁলোককো তেওঁলোকৰ স্কুলৰ এখন পতাকা এনেদৰে আৰোহণৰ দ্বাৰা উত্তোলন কৰিব পাৰে বুলি উদগণি যোগাব পাৰে।

এনে পৰিভ্ৰমণৰ দ্বাৰা তেওঁলোকে ৰাকেশ শৰ্মা বা কল্পনা চাওলাৰ দৰে মহাকাশৰ পৰা নহ'লেও কিছু উচ্চভূমিৰ পৰা তলৰ পৃথিৱীখনৰ দৃষ্টৰ পটভূমি দেখিবলৈ পাব আৰু তাক অংকিত কৰিব পাৰিব আৰু স্কুলীয়া পৰিৱেশৰ পৰা তাৰ ভিন্নতা বুজি পাব আৰু প্ৰত্যেক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকে প্ৰধানমন্ত্ৰীক এটা সাক্ষাৎকাৰ দিবলৈ ক'ব — তেওঁলোকে তাৰ পৰা কি দেখিলে। এই কথাখিনিৰ পৰা তেওঁলোকে দুটা কথা শিকিব। মেপঅকাৰ প্ৰয়োজনীয়তা সম্পৰ্কে জ্ঞাত হ'ব আৰু তাৰ পৰা চতুৰ্থ শ্ৰেণীত তেওঁলোকৰ স্থানীয় বা নগৰ অঞ্চলৰ মেপ আঁকি তাৰ বিশ্লেষণ দিব পাৰিব।

'উদ্ভিদ জগত' আৰু 'প্ৰাণী জগত', 'পৰিয়াল আৰু বন্ধু-বান্ধৱী' বিষয়বস্তুৰে অন্তৰ্গত :

উদ্ভিদ জগত বা প্ৰাণীজগত বা 'পৰিয়াল আৰু বন্ধু-বান্ধৱী' বিষয়ৰ লগত এই কাৰণেই সংযোজিত কৰিছে যে ইয়াৰ এই দুইটাৰ লগত ওতঃপ্ৰোতঃ সম্পৰ্ক আছে আৰু ই বৈজ্ঞানিক আৰু সামাজিক ক্ষেত্ৰত কিদৰে প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে তাৰ জ্ঞান পায়। আগতে ই বিজ্ঞানৰ এটা নিজাববীয়া পাঠ আছিল। বৰ্তমান ইয়াক সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক দিশ, কিছুমান জাতি যেনে গুজ্জৰ, মুছাহাৰ বা 'পান্ডাল' বনোৱা লোকসকল কিদৰে এই গ্ৰুপ দুটাৰ লগত ওতঃপ্ৰোতঃভাৱে জড়িত তাৰ শিক্ষা দিয়া হ'ব। ইয়াৰ উপৰিও পৃথিৱীত প্ৰাণী আৰু উদ্ভিদৰ বিষয়ে আলোচনাৰ বাবে এটা বিশিষ্ট ভূমিকা লয় আৰু পৰিয়াল আৰু বন্ধু-বান্ধৱী পাঠৰ লগত ইয়াৰ বিশেষ সম্বন্ধৰ বিষয়ে বুজায়। শিশুৰ দিশৰ পৰা চাবলৈ গ'লে তেওঁলোকক তেওঁলোকে খোৱা আৰু আমাৰ শৰীৰ, প্ৰাণী বা উদ্ভিদবোৰৰ কিছু বৈজ্ঞানিক বিশ্লেষণৰ জৰিয়তে সচৰাচৰ দেখি থকা কথাখিনিৰ উপৰিও পুনৰবাৰ আলোচনা কৰি সকলোবোৰ কথা বুজোৱাৰ প্ৰয়োজন আছে। কিছুমান 'বৈজ্ঞানিক স্তৰ ইমান আনুষ্ঠানিকভাৱে আৰু এটা আনটোৰ পৰিপন্থীভাৱে উপস্থাপন কৰে যে শিশুসকলে বুজিবই নোৱাৰে। 'জীৱ বিজ্ঞানীসকলে জীৱজগতক দুটা ডাঙৰ ভাগত ভাগ কৰে—

টোকা

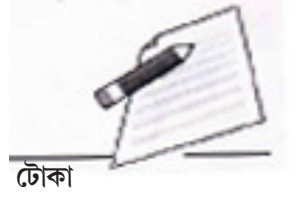
প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

‘প্ৰাণী’ আৰু ‘উদ্ভিদ’। প্ৰাথমিক বিদ্যালয়ত উদ্ভিদৰ ধাৰণা, অংশ, কাম, ভাগৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ সহজ।

কিন্তু উদ্ভিদক এনেদৰে কিয় চাব লাগে? সমীক্ষাত ধৰা পৰিছে যে শিশুসকলৰ বাবে জীৱিত আৰু নিৰ্জীৱ আৰু প্ৰাণী আৰু উদ্ভিদৰ মাজত পাৰ্থক্য বিচৰাটো অতি কঠিন বা অপ্ৰতিষ্ঠিত কাৰ্য কৰাৰ নিচিনা এটা কাম। বিভিন্ন দেশৰ বিজ্ঞান শিক্ষাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজত সমীক্ষা চলাই একে ধৰণৰ উত্তৰ পোৱা গৈছে যে ১৩-১৫ বয়সীয়া ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মতে গছ আৰু উদ্ভিদ যদিও জীৱ বিজ্ঞানীৰ মতে একে শাখাৰ অন্তৰ্ভুক্ত কিন্তু তেওঁলোকে ইয়াৰ মাজত বহুতো পাৰ্থক্য দেখে। শিশুসকলে গছ আৰু পাচলি (গাজৰ আৰু বন্ধাকবি গছ নহয়), গছ আৰু ঘাঁহ (ঘাঁহ গছ নহয়)ৰ মাজতো পাৰ্থক্য আছে বুলি ভাবে। বেছিভাগ শিশুৱে বীজক উদ্ভিদৰ অংশ বুলি ক’ব নোখোজে। এইবোৰ দেখি শূনি বৰ্তমান পাঠ্যক্ৰমত শিশুহঁতক তেওঁলোকৰ ব্যাখ্যাৰে বিষয়বস্তুৰ ওপৰত মতামত শুধি লৈ, বুজি লৈ পিছত এই কথাবোৰেই বিজ্ঞানীয়ে কেনেকৈ শ্ৰেণীবিভাজন পৰ্যায়লৈ লৈ গৈছে তেওঁলোকক বুজাই দিয়ে।

উদ্ভিদৰ বিষয়ে শিশুৱে কি ভাবে তাৰ আধাৰতে ‘খাদ্য’ পাঠটো লোৱা হৈছে — তেওঁলোকে গছৰ পাত, ডাল আৰু বীজ আদি খায় বা গছজোপাও খায় আদি কথাবোৰেৰে আঁত ধৰি বুজোৱা হয়। এই পৰ্যায় পাবলৈ তলৰ প্ৰশ্নসমূহৰ আলোচনা কৰা হৈছে—

তলৰ কোনবোৰ খাদ্য? ৰঙা পৰুৱা, চৰাইৰ বাঁহ, ছাগলীৰ গাখীৰ। প্ৰশ্নটো এনেদৰে দিয়া হৈছে যাতে তেওঁলোকক বুজাব পাৰি যে কোনোবাই নোখোৱা খাদ্য এটা আন এটা সংস্কৃতিক প্ৰূপে খায়। খাদ্যাভ্যাস সম্পূৰ্ণ সাংস্কৃতিক দিশৰ লগত জড়িত আৰু ‘উদ্ভিদ’ ‘পৰিয়াল আৰু বন্ধু বান্ধৱী’ পাঠৰ আন এটা উপ বিষয়। এইদৰে তৃতীয় শ্ৰেণীৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে অন্যান্য ‘আমাৰ চাৰিওকাষৰ গছ-গছনিৰ’ সম্বন্ধে তেওঁলোকৰ পিতৃ-মাতৃৰ পৰা হৈ থকা পৰিবৰ্তন আৰু কি কি বস্তু এই গছ-গছনিৰ পৰা বনোৱা হয় তাকো জানিব পাৰে। এই ক্ষেত্ৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকৰ পিতৃ-মাতৃ বা ওচৰত লগ পোৱা তেওঁলোকতকৈ ডাঙৰ ব্যক্তিসকলৰ লগত কথা পতাৰ এটা পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি তোলা হয় যাতে তেওঁলোকেও জানিব পাৰে যে কিতাপৰ উপৰিও শিকাৰ বহুত উৎস আছে। তৃতীয় শ্ৰেণীৰ পাঠ ‘আমাৰ জীৱনত পাতৰ প্ৰয়োজনীয়তা’ পাঠটোত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কি কি গছৰ পাত আমি খাও, গছৰ পাত কোন ঋতুত সৰি যায়, পাতৰ পৰা তৈয়াৰ কৰা সাৰ, পাত্ৰ, কাপোৰ বা বেৰত অকা বিভিন্ন পাতৰ বিষয়ে শিকিব আৰু লগতে পাতৰ আকাৰৰ বিভিন্নতা, ৰং আৰু গন্ধৰ আভাস ল’ব। চতুৰ্থ শ্ৰেণীত তেওঁলোকে ‘ফুল’ আৰু ইয়াৰ বিক্ৰেতা, আৰু ই কোনডাল গছত লাগিছে আদি কথাৰ ওপৰত আলোচনা কৰা হয়।

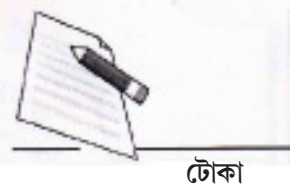
টোকা

পঞ্চম শ্ৰেণীত 'বেলেগ ঠাইৰ পৰা অনা উদ্ভিদ' আৰু 'জংঘল আৰু জংঘলত থকা মানুহ' এই ক্ষেত্ৰত পাৰ্ক আৰু সংৰক্ষিত বনাঞ্চলৰ ওপৰত আলোচনা কৰা হয়। এই পাঠ্যক্ৰম এনেদৰে সংৰক্ষিত কৰা হৈছে যাতে শিশুসকলে বৈজ্ঞানিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক আৰু পৰিৱেশিক দিশৰ ফালৰ পৰা ক্ৰমানুগতিত শৃংখলাবদ্ধভাৱে সুন্দৰকৈ সংলগ্ন পাঠবোৰ বুজি উঠিব পাৰে আৰু তেওঁলোকৰ চাৰিওকাষৰ উদ্ভিদজগতৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ মনত সুন্দৰ আৰু ধনাত্মক মনোভাবৰ সৃষ্টি হয়।

আমাৰ শৰীৰ, আমি নিজে নিজে : 'পৰিয়াল আৰু বন্ধু বান্ধৱ' পাঠে আমাক স্পৰ্শকাতৰ আৰু অনুভৱ প্ৰৱণ হ'বলৈ শিকায় :

আগৰ পাঠ্যক্ৰমত আমাৰ শৰীৰ, ইন্দ্ৰিয়, শৰীৰৰ বিভিন্ন অংগ, শ্বাসপ্ৰশ্বাস, পাচনতন্ত্ৰ আদি পাঠসমূহ সম্পূৰ্ণ বৈজ্ঞানিক বা সামাজিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা আলোচনা কৰা হৈছিল। অৱশ্যে 'পৰিয়াল আৰু বন্ধু-বান্ধৱ' পাঠটো, বিশেষকৈ ইয়াৰ উপ পাঠ ১.১ সম্বন্ধ আৰু ১.২ কাম আৰু খেল-ধমালি, কেইটাত শিশুসকলক নিজকে উক্ত বিষয়কেইটাৰ লগত বহুখিনি সাঙুৰি প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল। তৃতীয় শ্ৰেণীৰ উপপাঠ পৰিয়ালৰ লগত সম্বন্ধত তেওঁলোকৰ নিচেই ওচৰৰ আৰু দূৰৰ পৰিয়ালৰ লগত থকা সম্পৰ্কীয় লোকসকলৰ সম্পৰ্কৰ বিষয়ে এক প্ৰাৰম্ভিক আলোচনা কৰা হৈছে যাতে তেওঁলোকে সম্পৰ্কসমূহৰ বিষয়ে এক থূলমূল ধাৰণা পায়। এই ক্ষেত্ৰত সম্বন্ধীয় লোকসকলক কি কি গুণ বা অৰ্থতাৰ ভিত্তিত প্ৰশংসা কৰিব আৰু কি কি কাৰণ বা পূজা পাৰ্বনত তেওঁলোকৰ বেছিসংখ্যক লোক একগোট হ'ব তাৰ আলোচনা দিয়া হৈছে। 'আমাৰ শৰীৰ নতুন আৰু পুৰণি' পাঠগোটৰ শিশুসকলক বয়স সাপেক্ষে হৈ থকা শাৰীৰিক সলনি সম্বন্ধে তেওঁলোকৰ পৰিয়ালৰ ডাঙৰ লোকসকলক প্ৰশ্ন কৰি জানি ল'বলৈ অনুপ্ৰাণিত কৰা হয়। এই কাৰ্যৰ দ্বাৰা পৰিয়ালৰ সম্বন্ধ সুহৃদ আৰু এজনে আনজনক বুজাত সহায়ক হ'ব পাৰিব, আৰু বয়স সাপেক্ষে থকা বিভিন্ন ক্ষমতা/অক্ষমতা সম্পৰ্কে জ্ঞান জন্মাব বুলি উদ্দেশ্য আগত ৰখা হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে তেওঁলোকে এজন বৃদ্ধলোকে সন্মুখীন হোৱা কম শূনা/কম দেখা অসুবিধাবোৰ তেওঁ নিজে বা তেওঁৰ বন্ধু-বান্ধৱে কি উপায়েৰে সমাধানৰ পথ লৈ সুস্থ পৰিৱেশৰ মাজেৰে আঙুৰাই যাব পাৰিছে তাৰ আভাস পাব। চতুৰ্থ শ্ৰেণীত এই একে উপপাঠ 'সম্বন্ধ'ত থকা এটা পাঠ হ'ল 'তোমাৰ মাৰ শৈশৱকাল' পাঠত শিশুৰ মাক যিখন ঘৰত ডাঙৰ হৈছিল তেওঁলোকৰ লগত থকা সম্বন্ধৰ বিষয়ে জ্ঞাত হ'ব। তেওঁলোকক তেওঁলোকৰ শৰীৰ, মন আদি তেওঁৰ মাকৰ লগত কিদৰে সম্পৰ্ক, মেকুৰী বা পোৱালিৰ মাকৰ লগত থকা সম্পৰ্কে আৰু সম্ভৱ হ'লে তুলি লোৱা শিশুৰ তেওঁৰ তোলনীয়া মাক বাপেকৰ লগত থকা সম্পৰ্কৰ বিষয়ে কোৱা হৈছে।

'চাৰিওকাষৰ প্ৰতি অনুভৱ' পাঠত তেওঁলোকে স্পৰ্শ, গোন্ধ আৰু শূনা ইত্যাদি

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

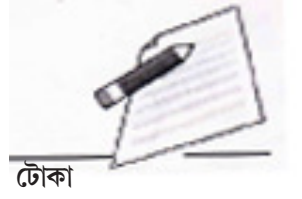
ইন্দ্ৰিয়ৰ দ্বাৰা তেওঁলোকৰ চাৰিওকাষৰ সকলো জীৱ-জন্তুকে বা বাস কৰা সকলো বস্তুকে অনুভৱ কৰিবলৈ শিকায়। তেওঁলোকে মিহি/ওখৰা মোখোৰা/, গৰম/ঠাণ্ডা/, তিতি থকা/শুকান, আঠালেতীয়া/পিছল ইত্যাদি অনুভৱবোৰো অন্ততঃ উদাহৰণেৰে শিকিবলৈ দিব লাগে আৰু কিবা বস্তু তেওঁলোকক কোনোবাই চুবলৈ হাক দিয়ে নেকি ভাবিবলৈ উদ্বুদ্ধ কৰে। এই ক্ষেত্ৰত চুবলৈ হাক দিয়া বস্তুৰ ক্ষেত্ৰত 'ৰক্ষণাবেক্ষণ' আৰু 'কষ্টকৰ' এই শব্দ দুটাৰ স্পৰ্শকাতৰতা অনুভৱ কৰাব যি ক্ষেত্ৰত ৰক্ষণাবেক্ষণ শব্দটোৱে 'ভাল' আৰু 'বেয়া' স্পৰ্শ এই দুয়োটাৰ বিষয়ে শিকোৱাত গুৰুত্ব দিয়ে। পঞ্চম শ্ৰেণীৰ পাঠ 'মই কাৰ নিচিনা দেখিবলৈ' ক্ষেত্ৰত পৰিয়ালৰ লোকসকলৰ মাজত থকা দেখিবলৈ, মাত, উচ্চতা আদিৰ লগতে 'যিয়ে উচ্চস্বৰে হাঁহে' আদি সকলো প্ৰকাৰৰ জ্ঞান দিয়া হয়। 'অনুভৱৰ দ্বাৰা শিকা' পাঠত হেলেন কেলাৰে ব্ৰেইল পদ্ধতিৰ দ্বাৰা তেওঁৰ আত্মজীৱনীত তেওঁ সন্মুখীন হোৱা যথেষ্ট সমস্যাসমূহ কিদৰে পাৰ কৰি জীৱনত সফল হ'ল তাৰ বিষয়ে পঢ়িব পাব। পৰিয়াল আৰু বন্ধু-বান্ধবৰ আন এটা উপপাঠ ১.২ কাম আৰু খেল-ধেমালিত চাকৰি কৰা নকৰা পৰিয়াল আৰু ওচৰ-চুবুৰীয়া লোকসকলৰ কাম-কাজ আৰু কাৰ্যপ্ৰণালীৰ বিষয়ে পঢ়িবলৈ পাব। ইয়াৰ পৰা তেওঁলোকে লিংগভিত্তিক কাৰ্য যি পুৰণিকালৰ পৰা চলি আহিছিল তাৰ শুদ্ধাশুদ্ধৰ পৰ্যালোচনা কৰিব পাৰিব আৰু কাম কৰি খাব লগা শিশুৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত নকৰাজনৰ জীৱনৰ পাৰ্থক্য অনুভৱ কৰিব পাৰিব। এই ক্ষেত্ৰত খেল-ধেমালি আৰু পুতলা আদি বস্তুবোৰ কিদৰে সময়ৰ পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে সলনি হৈ আহি আছে তাৰ আভাস পাব। পঞ্চম শ্ৰেণী উপপাঠ 'দলভিত্তিক খেল-তেখেত হিৰ'ত কাৰাটে আৰু ৰেচলিঙৰ খেলুৱৈক কিদৰে শিকাই আৰু আমাৰ উশাহ নিশাহৰ ক্ষেত্ৰত শৰীৰে কিদৰে প্ৰাকৃতিকভাৱে সমতা স্থাপন কৰি লয় 'blow hot blow cold' পৰিস্থিতিত দৌৰৰ শেষত কিমান খৰকৈ উশাহ নিশাহ ল'ব লাগিব তাৰ সম্বন্ধ বুজি উঠিব। তেওঁলোকে বুকু কিমানলৈকে বহল কৰিব, কাচ টুকুৰাক কিদৰে সৰু সৰু টুকুৰালৈ পৰিবৰ্তিত কৰিবলৈ কিদৰে হাতেৰে খুন্দা মাৰিব, ঠাণ্ডা হাতখন গৰম কৰিবলৈ আৰু গৰম বস্তু ঠাণ্ডা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত কিদৰে প্ৰহাৰ কৰিব লাগে দেখা পাব। ডাঃ জাকিৰ হুছেইনৰ 'উচিচে ঠাণ্ডা উচিচে গৰম' সাধুটো সৰোগত কৰি এই পাঠটো আগবঢ়োৱা হৈছে। 'পৰিষ্কাৰ কাম/লেতেৰা কাম' পাঠটোত তেওঁলোকে কিদৰে কিছুমান লোকে সমাজৰ হিতৰ হকে কাম কৰে, গান্ধীজীৰ কাৰ্যপ্ৰণালী এই ক্ষেত্ৰত প্ৰয়োগ কৰা হ'ব, আৰু ইয়ে তেওঁলোকৰ কাৰ্যৰ প্ৰতি গুণবত্তা বা শ্ৰদ্ধাৰ ভাব জগাবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে।

৩.৪.৪ দুটা বা বিভিন্ন বিষয়ৰ লগত সম্বন্ধ স্থাপন :

প্ৰচলিত পাঠ্যক্ৰমৰ বিজ্ঞান আৰু সমাজ অধ্যয়নৰ পাঠসমূহৰ বাবে প্ৰয়োজনীয়

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

শিকন-শিক্ষণ সামগ্ৰী প্ৰস্তুত কৰি পাঠ পৰিকল্পনা কৰিলে পাঠ পৰিচালনা কৰা আৰু অৰ্হতাত উপনীত হোৱাত যথেষ্ট সহায়ক হয়। তলত দুটা EVSৰ প্ৰক্ৰিয়া দিয়া হ'ল যিয়ে এই ক্ষেত্ৰত আপোনাক সহায় কৰিব—

টোকা

- প্ৰাথমিক শাখাত EVSক এনেদৰে পৰিকল্পনা কৰি প্ৰস্তুত কৰা হৈছে যে ই পাছলৈ সমাজ অধ্যয়ন, বিজ্ঞান আৰু পৰিৱেশ অধ্যয়ন এই তিনিওটাৰে প্ৰয়োজনীয় পাঠ্যক্ৰমৰ পাঠবোৰ চুই যায়।
- তৃতীয় শ্ৰেণীৰ পৰা পঞ্চম শ্ৰেণীলৈ প্ৰস্তুত কৰা পাঠ্যক্ৰমখন বিষয়ভিত্তিক, ইয়াক ধাৰণা ভিত্তিক কৰি গঢ়া হোৱা নাই।

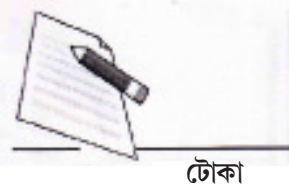
৩.৪.৫ কথোপকথন আৰু প্ৰশ্নভিত্তিকৰ প্ৰতি উদগণি :

আমি জানো যে সামাজিক পৰিৱেশৰ ধাৰণা, তাৰ বস্তুবিলাকৰ বিশ্বাসৰ ধাৰণা, তাৰ পৰিঘটনাবিলাকক পৰ্যালোচনা কৰাৰ দিশ আদি সকলো সময়সাপেক্ষ। কিয়নো ই সময় আৰু স্থান পৰিবৰ্তনৰ লগে লগে পৰিবৰ্তনশীল।

কথোপকথন, আলোচনা, মতামত আদি প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা শিশুহঁতে নিজৰ নিজৰ ধাৰণা আৰু অভিজ্ঞতাবোৰৰ আদান প্ৰদান কৰাত সুবিধা পায়। বৰ্তমান পাঠ্যক্ৰমত ই সন্নিবিষ্ট হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে 'ভ্ৰমণ' পাঠটো EVS ৰ শিক্ষক হিচাবে আমি তেওঁলোকৰ মাজত আদান প্ৰদান প্ৰক্ৰিয়া ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰো কিয়নো ইয়াত প্ৰত্যেকে নিজৰ ভ্ৰমণ কাহিনীৰহে বৰ্ণনা কৰিব। যদিও একেটা শ্ৰেণীৰে দুজন ছাত্ৰ/ছাত্ৰী একে সময়তে একেলগে একোখন ঠাইয়ে ভ্ৰমণ কৰিছে তেতিয়াও তেওঁলোকৰ বৰ্ণনাৰ বিষয়ৰ ক্ষেত্ৰত পাৰ্থক্য দেখা যাব।

এই ক্ষেত্ৰত আমি এই পাৰ্থক্যৰ কাৰণবোৰো দুইজনৰ মাজত আলোচনা কৰিব পাৰিম। প্ৰয়োজন সাপেক্ষে তেওঁলোকৰ পাঠত সন্নিবিষ্ট কিছুমান শিকিবলগীয়া কথাৰ ওপৰত তেওঁলোকক প্ৰশ্ন সুধিব পৰাকৈ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিব লাগে ইয়ে এক স্থায়ী শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ সৃষ্টি কৰে। এনেধৰণৰ শিকন স্তৰৰ পৰা হ'ব পৰা লাভবোৰ যেনে —

- শিশুসকলে নিজৰ অভিজ্ঞতা সমালোচনা কৰিব পৰাকৈ ভাবিব আৰু পৰ্যালোচনা কৰিব শিকিব।
- অন্য ব্যক্তিৰ মতামত আৰু বিশ্বাসৰ প্ৰতি স্পৰ্শকাতৰ হ'ব। তেওঁলোকৰ মাজত নিজস্বতা গঢ়ি উঠিব, চিন্তা শক্তিৰ, অভিজ্ঞতা, মানুহ, খাদ্য আৰু ভাষা, পৰিৱেশ, সাংস্কৃতিক পৰম্পৰা, বিশ্বাস আৰু কাৰ্যপ্ৰণালীৰ বিভিন্নতাৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা/প্ৰশংসামূলক মনোভাব গঢ়ি উঠিব।
- এই অনুভৱ তেওঁলোকক গোট বা সামাজিকভাৱে কামবিলাকৰ অৰ্হতা প্ৰদান

টোকা

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

কৰিব, এটা দলত কাম কৰিবলৈ হ'লে দলৰ সদস্যসকলৰ লগত কিদৰে কথা পাতিব লাগে বা শুনিব লাগে তাৰ প্ৰাৰম্ভিক জ্ঞান লাভ কৰিব।

- এনেধৰণেৰে অনুভবী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে আগলৈ বা আমাৰ গণতান্ত্ৰিক সমাজৰ এজন উপযুক্ত নাগৰিক হিচাপে গঢ়ি উঠিব।

এই পাঠতে ব্লক-২ত এই শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ বিষদ বিৱৰণ পঢ়িবলৈ পাব।

৩.৪.৬ EVS শিক্ষক হিচাপে আপোনাৰ ভূমিকা :

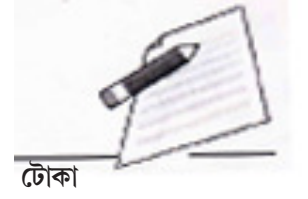
এতিয়ালৈকে আপুনি বুজিবই পাৰিছে যে বাকী বিষয়বোৰতকৈ EVS শিকোৱাৰ পদ্ধতি সম্পূৰ্ণ বেলেগ। ইয়াৰ পাঠ্যক্ৰম অনুসৰি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পাঠটোত কি ক'ব বিচাৰিছে তাক অনুধাৱন কৰিব পৰাকৈ আৰু উদ্ভাৱন কৰিবলৈ অনুপ্ৰাণিত কৰিব, এই ক্ষেত্ৰত উপযুক্ত শিকন প্ৰণালী ব্যাখ্যা কৰিব লাগে আৰু পাঠত নিহিত ধাৰণাসমূহ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বাস্তৱ জীৱনৰ লগত সম্বন্ধ স্থাপন কৰিব পৰাকৈ আলোচনা আৰু উদ্ভাৱনীমূলক ব্যৱস্থা ল'ব লাগে।

এনে এক শিকন পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি শিশুসকলক শিক্ষিত কৰি তুলিব পৰাটো আপোনাৰ কাৰণে বেছ আনন্দপূৰ্ণ, উৎসাহপূৰ্ণ কাম হ'ব। এই ক্ষেত্ৰত শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াবোৰৰ ক্ষেত্ৰত আপুনি লোৱা কৰ্মপ্ৰণালী সদায় আত্মবিশ্লেষণ বা পৰ্যালোচনাৰ সহায়েৰে প্ৰয়োজন সাপেক্ষে উন্নয়নমূলক ব্যৱস্থা ল'ব পাৰিব।

আগৰ কালত শিশুসকলক জ্ঞান দান/বিলোৱা কাৰ্য কৰা লোক হিচাপে পৰিগণিত হৈছিল। এই ক্ষেত্ৰত শিক্ষকৰ প্ৰধান কৰ্ম আছিল শিকোৱা, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক চিন্তা শক্তি আৰু বৌদ্ধিক শক্তি বৃদ্ধি কৰা আৰু তাত নতুন জ্ঞান সংযোজন কৰা।

বৰ্তমান সময়লৈকেও এজন ভাল শিক্ষকে শ্ৰেণীকোঠাৰ ভিতৰত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক শিক্ষা গ্ৰহণ সহজসাধ্য কৰাব পাৰে বুলি আশা কৰা হয়। ই সম্ভৱ হয় শিক্ষকজনে নিজে গ্ৰহণ কৰা অনুভৱৰ ভিত্তিত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ জ্ঞানলাভৰ উদগণি বা আবিষ্কাৰমূলক মনোভাব জগাই তোলাত সহায় কৰা বা পথ প্ৰদৰ্শক হোৱা।

শিক্ষণ শিকনৰ ক্ষেত্ৰত হোৱা নতুন নতুন গৱেষণা আৰু উদ্ভাৱনমূলক চিন্তাই শিক্ষকক অকল শিকাৰ বুলি আশা নকৰি এজন সহশিক্ষা প্ৰক্ৰিয়াৰ অংশীদাৰ বুলি গণ্য কৰে। এই কথাষাৰে ইয়াকে বুজায় যে শিকন এটা জীৱন জোৰা প্ৰক্ৰিয়া। বয়স সাপেক্ষে সকলোৱে স্থান আৰু পৰিৱেশ ভেদে শিকন বেলেগ বেলেগ। ফলস্বৰূপে পৃথিৱীৰ সকলোখিনি জ্ঞান কোনো ব্যক্তি, আনকি শিক্ষকৰো নাথাকে বুলি বুজা যায়। সদায়ে নতুন

টোকা

নতুন কথা আমি শিকি থাকো। সেয়ে শ্ৰেণীকোঠাত এটা শিকাৰ পৰিৱেশ গঢ়ি তুলিব লাগে য'ত শিক্ষকজনে নিজেই ক'ব 'মই একো নাজানো' 'আমি ইয়াৰ জৰিয়তে শিকো আহা।' এনেদৰে কোৱা হয় মানে ইয়াকে নুবুই যে শিক্ষকজনে একো শিকাৰ নাজানে। ইয়ে ইয়াকেহে বুজাব খুজিছে যে ময়ো তোমালোক (ছাত্ৰ-ছাত্ৰী)ৰ লগত এই পৰিঘটনাৰ পৰা নতুন ধাৰণা বা প্ৰক্ৰিয়াৰ আভাস লওঁ।

কাৰ্য- ১

EVS ৰ যিকোনো এটা বিষয়ভিত্তিক পাঠৰ ক্ষেত্ৰত শিক্ষক হিচাপে আপুনি শিকন প্ৰক্ৰিয়া কিদৰে সহজসাধ্য কৰিব তাৰ এখন (Action Plan) কাৰ্য পৰিকল্পনা প্ৰস্তুত কৰক।

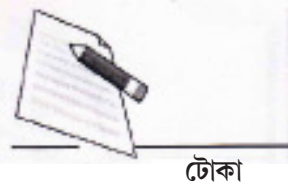
৩.৫ শিশুৰ পৃথিৱীখন বহলাই তোলা :

EVS ৰ পাঠ্যক্ৰম (তৃতীয় শ্ৰেণীৰ পৰা পঞ্চম শ্ৰেণীলৈ) গাইগুটীয়া পাঠৰ পৰিবৰ্তে বিষয় সাপেক্ষ কৰি প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। ইয়াক ছটা বিষয় সাপেক্ষ সামৰি লোৱা হৈছে— পৰিয়াল আৰু বন্ধু-বান্ধৱী, খাদ্য, বাসস্থান, পানী, ভ্ৰমণ আৰু আমি তৈয়াৰ কৰা আৰু কাম কৰা বস্তু'। পাঠগোট-৩ত আমি পঢ়িছো যে এই সকলোবোৰ শিশুহঁতৰ দৈনন্দিন ঘটা বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। ই শিশুটিক নিজৰ পৰিচয় কৰাৰ লগতে পৰিয়ালৰ (পৰিৱেশৰ) অংশ হিচাবে আৰু লাহে লাহে ওচৰ-চুবুৰীয়া, নিজৰ স্থান, দেশ আৰু পৃথিৱীলৈ জ্ঞানৰ পৰিসৰ বঢ়াই গৈ থকা হয়।

EVS ৰ বিষয়ভিত্তিক পাঠ পৰিকল্পনাৰ জৰিয়তে আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ বিষয়সমূহৰ পাঠবোৰৰ সীমাৰেখাৰ ভিতৰতে থকা কথাবোৰ সহজসাধ্য কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে। ইয়ে শিকাৰুহঁতক বিভিন্ন বিষয়সমূহৰ সহসম্বন্ধ বুজিবলৈ সহজসাধ্য কৰি তোলে।

EVS ৰ বিষয়ভিত্তিক পাঠৰ বিষয় প্ৰসংগৰ বিভিন্ন বিষয় সমাজ অধ্যয়ন, বিজ্ঞান, ভাষা, বুৰঞ্জী, ভূগোল, ৰাজনৈতিক বিজ্ঞান আদি সকলোকে স্পৰ্শ কৰি যায় আৰু বিষয়সমূহৰ মাজত থকা সম্পৰ্ক আৰু সমাজৰ প্ৰতি থকা আদান আৰু সমস্যাসমূহ তাৰ সমাধানৰ উপায় বুজিব পাৰে কিয়নো এই সকলোবোৰ আমাৰ জীৱন আৰু জীৱন পৰিক্ৰমাৰ অন্তৰ্ভুক্ত। সেয়েহে EVS ক এটা সকলো বিষয় সম্বন্ধীয় অধ্যয়ন বুলি কোৱা হয় য'ত মানুহে তেওঁৰ প্ৰাকৃতিক, জৈৱিক, সামাজিক আৰু সংস্কৃতিক পৰিৱেশৰ লগত কিদৰে আদান প্ৰদান কৰে তাক শিকে।

আহক আমি বিষয় সাপেক্ষ ধাৰণাবিলাক শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত কিদৰে শিক্ষক হিচাবে ব্যৱহাৰ কৰিম তাক শিকো। ধৰা হওক বিষয়বস্তু— 'পানী'

টোকা

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা

যদিহে বিজ্ঞানবা সামাজিক বিজ্ঞান সাপেক্ষে পৰিসীমাৰ ভিতৰত পানীক শিকাৰ বিচাৰো তেন্তে আমি প্ৰথমেই ভূগোল পাঠ্যপুথিৰ পৰা পৃথিৱীত থকা পানী ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰিব লাগিব। তাৰ পিছত উপৰি পুৰুষে পানী কিদৰে ব্যৱহাৰ কৰিছিল তাক জানিবলৈ সমাজ অধ্যয়নৰ পাঠলৈ যাব লাগিব। তাৰ পিছত, উদ্ভিদ জগত বা প্ৰাণীজগতক পানীৰ প্ৰয়োজনীয়তা জানিবলৈ আমি জীৱ বিজ্ঞানৰ পাঠলৈ আগুৱাম।

যি কি নহওক, EVSৰ ক্ষেত্ৰত পানীৰ বৈজ্ঞানিক, সামাজিক আৰু পৌৰাণিকসকলো দিশৰে আলোচনা এটা ডাঙৰ বিষয়সাপেক্ষে কৰিব পাৰো। এই ক্ষেত্ৰত প্ৰাকৃতিক বা ৰাসায়নিক পদাৰ্থ হিচাবে পানীক আলোচনা কৰাৰ প্ৰয়োজন নাই। EVSৰ পাঠ্যক্ৰমত বিষয়সূচীবোৰ বিভিন্ন বিষয়বস্তু সাপেক্ষে আলোচনা কৰে যেনে খাদ্য, পানী, বাসস্থান আদি। এই ক্ষেত্ৰত শিশুহঁতে তেওঁলোকৰ বাস্তৱ পৰিঘটনাবোৰ তেওঁলোকৰ বাস্তৱ জীৱনৰ অভিজ্ঞতাবোৰৰ লগত ঘৰ, ওচৰ চুবুৰীয়া, স্থানীয় লোক সাপেক্ষে আলোচনা কৰে। এই আলোচনাৰ জৰিয়তে তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ জীৱনত সুস্থিৰ চিন্তা, পৰিৱেশ আৰু ইয়াৰ সংৰক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত ল'ব লগা সিদ্ধান্ত বা মনোভাব প্ৰতি দৃঢ় হয়। সেয়েহে EVSয়ে কেবল পৰিৱেশৰ প্ৰতি ভাল মনোভাবে গঢ়ে এনে নহয়, ইয়াৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে জীৱনত প্ৰয়োজনীয় সকলো অৰ্হতা বৰ্ধক শিক্ষা, উদাহৰণস্বৰূপে ধাৰণা, মনোভাব, সুস্থিৰ চিন্তা যিয়ে পৃথিৱীখনক সুস্থিৰ ৰূপে ৰক্ষণাবেক্ষণ দিব পাৰে আৰু কিদৰে এজনে আনজনৰ লগত কথা বতৰা পাতে, একেলগে কাম কৰা, ডাঙৰৰ লগত কৰা ব্যৱহাৰ আদিও ইয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত। পিছৰ পাঠগোটে বিষয় প্ৰাসংগিক গঠন আৰু পাঠ্যসূচীৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান - ৩

খালী ঠাই পূৰণ কৰা

(ক) EVSৰ পাঠ্যক্ৰমখন ——— প্ৰক্ৰিয়াৰে সংগঠন কৰা হৈছে।

(খ) EVSৰ পাঠ্যক্ৰমক ৬টা মুখ্য বিষয়বস্তু হৈছে—

(i) ——— (ii) ——— (iii) ———

(iv) ——— (v) ——— (vi) ———

(গ) স্কুলীয়া শিক্ষাৰ প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত ——— দিশৰ শিক্ষণ উদ্দেশ্য আগত ৰাখি EVS পাঠ্যক্ৰম প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। (integrated, multiple, individual)

৩.৬ সাৰাংশ :

এই পাঠগোটে EVSৰ বিভিন্ন গুণ, যিবোৰ অন্য পাঠত কৈ বেলেগ আৰু শৈক্ষিক দিশৰ ফালৰ পৰা ইয়াৰ ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কে শিকিলে। ইয়াত প্ৰাথমিক পৰ্যায়ত কিদৰে শিকন শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা ফলপ্ৰসূ জ্ঞান প্ৰদান কৰা হ'ব তাক আলোচনা কৰা হ'ল।

EVSয়ে এটা যৌথ বিষয় কিয় আৰু ইয়াৰ সকলো বিষয়ৰ লগতে সম্বন্ধ আছে তাক বুজি পালে। EVS, বিষয়ভিত্তিক আৰু স্থানীয় পৰিৱেশ ভিত্তিক (যিহেতু সমস্যা আৰু পৰিঘটনাসমূহ স্থানীয় ভিত্তিক ইয়াৰ উদ্ভৰো স্থানীয় ভিত্তিক ইয়াত ভুল বা শুদ্ধৰ কোনো কথা নাই)। ইয়াত কোনো এটা উদ্ভৰ সম্পূৰ্ণ শুদ্ধ হিচাবে নাপাব পাৰে। সেয়েহে শুদ্ধভাৱে পাঠ শিকন হ'বলৈ হ'লে, মতামত, তৰ্ক আৰু প্ৰশ্ন প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰাহে শিক্ষণ হ'ব লাগিব। সেয়েহে EVSশিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকৰ পৰ্যালোচনা আৰু সমালোচনামূলক চিন্তা আৰু অৰ্থতা বিকাশ ঘটাবলৈ চেষ্টা কৰাটো এটা অতি কঠিন প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰাহে সম্ভৱ হ'ব।

এই পাঠৰ পৰা আপুনি শিক্ষক হিচাপে নিজকে এজন জ্ঞান প্ৰদান সহজসাধ্য কৰা ব্যক্তিৰ উপৰিও নিজকে এজন সহ শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ অন্তৰ্ভুক্ত ব্যক্তি হিচাবেও পালে, যিয়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক অভিজ্ঞতা, উদ্ভাৱন, আবিষ্কাৰ আদিৰ অভিজ্ঞতা ল'বলৈ উৎসাহিত কৰে। এজন ভাল শিক্ষক হিচাবে শুদ্ধ মনোভাব গঢ়ি EVS এটা এৰাব নোৱাৰা অংশ হিচাপে শ্ৰেণীকোঠাৰ পাঠদানৰ জৰিয়তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰিব লাগিব। ব্লক ২ত ইয়াক উদাহৰণেৰে সৈতে বুজোৱা হৈছে।

এতিয়া আপুনি EVSৰ পাঠদানৰ ফলপ্ৰসূ প্ৰক্ৰিয়া আৰু ধাৰণা সম্বন্ধে জ্ঞাত বুলি ধৰি লোৱা হৈছে। আগৰ অংশত আপুনি EVSৰ পাঠ্যক্ৰম পৰিক্ৰমা অন্য বিষয়তকৈ বেলেগ বুলি বুজি পাইছে। EVS পাঠ্যক্ৰম বিষয়বস্তু ভিত্তিক হিচাবে বনোৱা হৈছে। এই পাঠগোটে আপুনি বুজি পালে যে কেনেকৈ বিষয়বস্তু ভিত্তিক পাঠ্যক্ৰম শিশুহঁতৰ বাবে ফলপ্ৰসূ আৰু কেনেকৈ ইয়াক শ্ৰেণীকোঠাত ফলপ্ৰসূভাৱে পাঠদান কৰিব পাৰি।

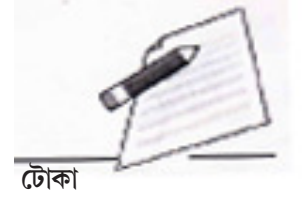
ইয়াৰ পিছৰ পাঠগোটে তৃতীয় শ্ৰেণীৰ পৰা পঞ্চম শ্ৰেণীলৈ EVSৰ পাঠ্যপুথিত ইয়াৰ কিদৰে প্ৰতিফলন ঘটিব আৰু শিকন শিক্ষণে কিদৰে ইয়াৰ ওপৰত প্ৰভাৱ পেলাইছে শিকিবলৈ পাব।

৩.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ানৰ বাবে চানেকি উদ্ভৰ

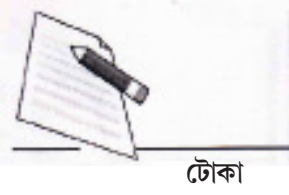
অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান- ১

(ক) মিছা, EVS এটা একক শিক্ষণ ক্ষেত্ৰ

(খ) মিছা, মই যদি বহু বিষয়ত পাৰদৰ্শী হও তেতিয়াহে EVS বেছি ভালকৈ পঢ়াব

টোকা

পাৰিম।

(গ) সাঁচা

(ঘ) মিছা,

(ঙ) সাঁচা, পৰিৱেশ বিজ্ঞানৰ শিক্ষক হিচাপে মই শিশুৰ বৃদ্ধি আৰু বিকাশৰ ওপৰত মনোযোগ দিব লাগিব।

অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান- ২

(ক) ডাঙৰ হিচাবে বেলেগ ধৰণেৰে

অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান - ৩

(ক) holistic

(খ) ২

(১) পৰিয়াল আৰু বন্ধু-বান্ধৱ

(২) খাদ্য

(৩) বাসস্থান

(৪) পানী

(৫) ভ্ৰমণ

(৬) আমি কৰা আৰু বনোৱা বস্তুবোৰ

(গ) অখণ্ড

৩.৮ প্ৰসংগ পুথি :

- http://www.mceecdya.edu.au/verve/_resources_effectivelearningissues_08_file.pdf accessed in August 2011
- http://web.mac.com/sharondeleon/FC/CDES_115_files_How%20Do%20Children%20Learn.pdf; accessed in August 2011
- NCERT (2005) National Curriculum Framework 2005, New Delhi
- Syllabus for classes at the Elementary Level, NCERT, New Delhi.
- Shivani Jain and Shefali Atrey , Centre for Environment Education, India; An Innovative Approach to Biodiversity Conservation Education; Journal of Biological Sciences; September 2011; International Union for Biological Sciences
- NCERT, 2005, Habitat and Learning, NCERT, New Delhi
- www.moef.nic.in

- www.ceeindia.org
- www.paryavaranmitra.in
- http://moef.nic.in/divisions/ee/ngc/index_ngc.html
- www.ncert.nic.in
- www.atozteacherstuff.com (for thematic unit plans)

টোকা

৩.৯ গোটৰ শেষ অনুশীলনী :

(ক) প্ৰাথমিক পৰ্যায়ৰ শিকন-শিক্ষণ আন বিষয়সমূহ লগত কেনেকৈ তুলনা কৰিব পাৰি। পৰিৱেশ বিজ্ঞানক মিশ্ৰিত বিষয় হিচাবে ধৰি তালিকা প্ৰস্তুত কৰি মুখ্য উপাদানসমূহ ব্যাখ্যা কৰা।

(খ) এই গোটৰ আলোচনী আৰু আপোনাৰ কৰ্ম অভিজ্ঞতা ভিত্তিত পৰিৱেশ বিজ্ঞানৰ শিকন শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়া ফলপ্ৰসূ কৰিবলৈ কেনে ধৰণৰ বৈজ্ঞানিক শিকন কাৰ্য বিবেচনা কৰে আৰু কিয় কৰে।
